

O‘ZBEK TILI VA INGLIZ TILI O‘RTASIDAGI TAFOVUTLAR

Xorazm viloyati Yangibozor tumani
1-son texnikumi ingliz tili fani o‘qituvchisi
Jumaboyeva Asaloy Javlon qizi

Annotatsiya

Ushbu maqolada o‘zbek va ingliz tillari o‘rtasidagi asosiy grammatik, leksik va fonetik tafovutlar qiyosiy-tipologik jihatdan tahlil qilinadi. Har ikki tilning o‘ziga xos tuzilishi, gap qurilishi, morfemalar tabiati va so‘z tartibi o‘rtasidagi tizimli farqlar aniq misollar orqali keng ko‘lamda yoritiladi. Tadqiqot ishi o‘zbek auditoriyasida ingliz tilini o‘rganish va o‘qitishda yuzaga keladigan tipik qiyinchiliklarni (lisoniy interferensiyani) tushunishga yordam beradi hamda ikki xil tizimga ega tillarni qiyosiy o‘rganishning nazariy va amaliy ahamiyatini ko‘rsatib beradi.

Kalit so‘zlar

Tilshunoslik, grammatika, so‘z tartibi, fonetika, leksika, o‘zbek tili, ingliz tili, qiyosiy tahlil, agglyutinatsiya, analitizm, SVO va SOV modellari.

Maqola

Kirish

O‘zbek tili va ingliz tili bir-biridan kelib chiqishi (genetik tabiati) va lisoniy tuzilishi (tipologiyasi) jihatidan sezilarli darajada farq qiladi. O‘zbek tili Oltoy tillar oilasining turkiy tillar guruhiga mansub bo‘lib, o‘zining tarkibiy tuzilishiga ko‘ra **agglutinativ** (affiks) til hisoblanadi. Ingliz tili esa Hind-yevropa tillari oilasining german tillar guruhiga kiradi va uzoq tarixiy taraqqiyot natijasida flektivlikdan **analitik** til shakliga o‘tgan tildir. Bunday chuqur genetik va tarkibiy farqlar ikki tilning fonetik-fonologik, leksik-semantik hamda morfologik-sintaktik sathlarida tub tafovutlarni yuzaga keltiradi.

1. Grammatik va morfologik tuzilishdagi farqlar

O‘zbek va ingliz tillari o‘rtasidagi eng muhim va ko‘zga tashlanadigan farqlardan biri — bu grammatik ma’nolarning ifodalanish usulidir.

• **O‘zbek tilida affiksatsiya (qo‘shimchalar tizimi):** O‘zbek tilida grammatik ma’nolar va so‘zlararo munosabatlar asosan o‘zak yoki negizga grammatik qo‘shimchalarning (affikslarning) ma’lum bir qat’iy ketma-ketlikda yopishishi orqali ifodalanadi. Bunda o‘zak hech qanday ichki o‘zgarishga uchramaydi.

Masalan: “*Uylarimizdan*” so‘zini morfemik tahlil qilsak: uy (o‘zak) + -lar (ko‘plik affiksi) + -imiz (egalik affiksi) + -dan (chiqish kelishigi affiksi). Ko‘rinib turganidek, bitta so‘z tarkibida uchta grammatik ma’no ketma-ket yuklanmoqda.

• **Ingliz tilida analitizm (yordamchi so‘zlar tizimi):** Ingliz tilida esa grammatik ma’nolarni berish uchun ko‘proq yordamchi so‘zlar (predloglar, ko‘makchi fe’llar, artikllar) va gapdagi so‘zlar tartibi qo‘llaniladi. Yuqoridagi o‘zbekcha birgina so‘z ingliz tilida uchta mustaqil so‘zdan iborat birikmaga aylanadi:

Masalan: “*From our houses*”. Bu yerda chiqish kelishigi ma’nosini from predlogi, egalik ma’nosini our olmoshi, ko‘plik ma’nosini esa -s affiksi ifodalab kelmoqda.

Bundan tashqari, o‘zbek tilida rivojlangan **kelishik kategoriyasi** (6 ta kelishik) mavjud bo‘lsa, ingliz tilida kelishik munosabatlari deyarli to‘liq yo‘qolgan va ularning vazifasini sintaktik aloqa hamda predloglar tarmog‘i bajaradi.

2. Sintaktik sath: Gap qurilishi va so‘z tartibi

Har ikki tilning o‘ziga xos sintaktik modellari mavjud bo‘lib, bu fikrni shakllantirish jarayoniga bevosita ta’sir qiladi.

• **O‘zbek tilining erkinroq va SOV tartibi:** O‘zbek tilida gap tuzilishi ingliz tiliga qaraganda ancha erkinroqdir. Biroq tilning asosiy va yetakchi modeli **Ega – To‘ldiruvchi – Kesim (Subject – Object – Verb)** tartibi hisoblanadi. Ya’ni, harakatni ifodalovchi fe’l (kesim) odatda gapning eng oxirida keladi. Masalan: “*Men (Ega) kitob (To‘ldiruvchi) o‘qiyman (Kesim)*”. Mantiqiy urg‘uni o‘zgartirish maqsadida so‘zlar o‘rmini almashtirish mumkin (“*Kitobni men o‘qiyman*” yoki “*O‘qiyman men kitob*”), bu gapning grammatik mohiyatini buzmaydi.

• **Ingliz tilining qat’iy va SVO tartibi:** Ingliz tilida esa so‘z tartibi qat’iy (fixed) bo‘lib, **Ega – Kesim – To‘ldiruvchi (Subject – Verb – Object)** formulasiga qat’iy bo‘ysunadi. Masalan: “*I (Subject) read (Verb) a book (Object)*”. Agar ingliz tilida ushbu

tartib buzilsa, gap grammatik jihatdan xato hisoblanadi yoki uning ma'nosi butunlay o'zgarib ketadi. Masalan, *"The tiger killed the hunter"* (Yo'lbars ovchini o'ldirdi) gapida so'z tartibi o'zgartirilsa: *"The hunter killed the tiger"* (Ovchi yo'lbarsni o'ldirdi), gapning mazmuni butunlay teskari tus oladi.

3. Fonetik va fonologik tizimdagi tafovutlar

Fonetika va orfoepiya (talaffuz) jihatidan ham o'zbek va ingliz tillari orasida keskin farqlar mavjud.

- **O'zbek tilida tovush va harf barqarorligi:** O'zbek tilida (ayniqsa hozirgi lotin grafikali alifboda) tovushlar ancha barqaror talaffuz qilinadi. Ko'p hollarda "yozilishicha o'qilish" tamoyili (fonematik yozuv) yetakchilik qiladi. Harflar va tovushlar o'rtasidagi muvofiqlik yuqori darajada.

- **Ingliz tilida imlo va talaffuz tafovuti:** Ingliz tilida esa harflar va ular ifodalaydigan tovushlar o'rtasidagi moslik har doim ham bir xil emas. Tarixiy yozuv prinsipi saqlanib qolganligi sababli, bir xil harf kombinatsiyasi mutlaqo turlicha talaffuz qilinishi mumkin. Masalan, -oo- harflari *"blood"* [blʌd] so'zida qisqa a tovushini, *"look"* [lʊk] so'zida qisqa u tovushini, *"room"* [ru:m] so'zida esa cho'ziq u tovushini beradi. Shuningdek, ingliz tilida unilarning cho'ziqlik darajasi so'z ma'nosini ajratishda muhim rol o'ynaydi (*"ship"* [kema] – *"sheep"* [qo'y]), o'zbek tilida esa bunday fonologik oppozitsiya tizimli xarakterga ega emas.

4. Leksik-semantik farqlar va dunyo manzarasi

Har bir til o'zi mansub bo'lgan xalqning madaniyati va hayot tarzini aks ettiradi, bu leksik qatlamda yaqqol ko'rinadi.

- **Qarindoshlik nomlari:** O'zbek tilida ijtimoiy va oilaviy munosabatlar juda aniq bo'lingan. Masalan, yosh va jinsga qarab: *aka, uka, opa, singil*, otaning yoki onaning tug'ishganlariga qarab: *amaki, tog'a, amma, xola* kabi alohida leksik birliklar bor. Ingliz tilida esa bular umumlashtiriladi: aka-uka va opa-singillar uchun shunchaki *brother* va *sister*, barcha amaki va tog'alar uchun *uncle*, amma va xolalar uchun esa *aunt* so'zlari kifoya qiladi.

• **Harakat va holat nozikliklari:** Aksincha, ingliz tilida muayyan ixtisoslashgan harakatlar yoki professional tushunchalar juda ko‘p sinonimik qatorlarga ega. Masalan, birgina "qaramoq" so‘zi ingliz tilida diqqat bilan tikilish (*stare, gaze*), ko‘z yugurtirib chiqish (*glance*), o‘g‘rincha qarash (*peek, peep*) kabi mustaqil so‘zlar orqali aniq ma’no qirralari bilan ifodalanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek va ingliz tillari o‘rtasidagi farqlar ularning grammatik qurilishidan tortib fonetik tizimigacha bo‘lgan barcha sathlarni qamrab oladi. O‘zbek tilining boy affiksial salohiyati hamda erkinroq sintaktik tabiati ingliz tilining qat’iy analitik qonuniyatlari va murakkab fonetik qoidalari bilan qarama-qarshi qo‘yiladi. Bu farqlarni qiyosiy tahlil qilish til o‘rganuvchilarga har ikki tilning ichki mexanizmlarini to‘g‘ri anglashga, ona tili ta’sirida kelib chiqadigan xatolarni bartaraf etishga hamda tarjima jarayonlarida adekvatlikni ta’minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I. *O‘zbek tili grammatikasi (Morfologiya)*. – Toshkent: Akademnashr, 2018.
2. Nurmonov A. *Tilshunoslikka kirish*. – Toshkent: Universitet, 2020.
3. Swan M. *Practical English Usage*. – Oxford University Press, 2016.
4. Crystal D. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. – Cambridge University Press, 2019.
5. Yusupov O‘.Q. *Qiyosiy tilshunoslik asoslari*. – Toshkent: Fan, 2007.
6. Bo‘ronov J.B. *Ingliz va o‘zbek tillari qiyosiy tipologiyasi*. – Toshkent: O‘qituvchi, 1983.